

ȘEMATISME ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII FILIALEI CLUJ-NAPOCA A ACADEMIEI ROMÂNE - PRIMUL CATALOG -

Termenul de șematism (schematismus lat.) provine din cuvântul grecesc „schema”, adică formă, figură, model, mostră și este un cuvânt vechi care nu mai este utilizat în prezent în literatura periodicelor.

Enciclopedia Română (Sibiu, 1904) dă o definiție a șematismului ca fiind o combinație după o anumită schemă, specifică Bisericii Catolice și amintește doar șematismul diecezan ca o descriere a diezei împreună cu consemnarea tuturor preoților după anumite rubrici.

O altă definiție, mai largită, o prezintă *Dicționarul Limbii Române* (București, 1986) ca fiind o condică în care se înregistrează în mod sintetic diferite date, nume, acte, situații cu caracter religios, administrativ, militar, școlar etc. În schimb *Dicționarul Explicativ al Limbii Maghiare* (Budapesta, 1972) spune că șematismul este o listă (index) de nume și grade ale ofițerilor din armată, ale funcționarilor etc.

Fiind specifice Bisericii Catolice, șematismele se regăsesc mai mult în literatura periodicelor din Transilvania, aici fiind nucleul Bisericii Române Unite. Ele oglindesc pe deplin organizarea și eficiența specifice regimului austriac.

Șematismele, ca publicații periodice, au apariție anuală și își au originea în vechea literatură a calendarelor sub al căror nume și imagine au apărut la început. Trecerea de la calendar la șematism s-a făcut prin adăugarea la datele calendaristice a unor informații, pentru un public specializat, asupra unui spectru larg de cunoștințe, impunându-se în cadrul Bisericii Catolice acest tip de calendar pragmatic și furnizor de cunoștințe din domeniul administrativ. Sub această formă combinată a apărut noul gen de publicație și pe teritoriul Transilvaniei în secolul al XVIII-lea. Deși apare sub titlul de calendar - *Novum Calendarium in usu Magni Principatus Transilvaniae...* - cu schimbări de titlu pe parcurs între 1794-1847, el este deja un șematism administrativ al Principatului și apare la Sibiu și Cluj.

Astfel se ajunge ca în jurul anului 1800 aceste publicații să fie chiar o modă în toate domeniile de activitate și structurile sociale ale Imperiului, fiind purtătoarele de imagine ale epocii, semănând destul de mult cu monitoarele oficiale din zilele noastre. Prin urmare, ele se impun și în Transilvania, mai ales în cadrul Bisericii Greco-Catolice.

Pe lângă periodicele cu titlul propriu-zis de șematism, în categoria respectivă mai intră și alte publicații care prezintă caracteristicile acestora.

Acestea sunt:

Catalogus Venerabilis Cleri...

Directorium...

Ordo Divini Officii...

Calendarium in usu...

Catalogus Venerabilis Cleri... sunt acele publicații care prezintă toate instituțiile ce aparțin de dieceza respectivă împreună cu tot personalul lor, elevii și studenții de la școlile și institutele din regiune după criterii cum ar fi: religie, secții de învățământ. Se prezintă de asemenea datele de înființare ale convecțelor vicariatelor, precum și biblioteca diecezană cu tot personalul și se încheie cu un index de nume și unul de parohii.

Directorium... sau *Ordo Divini Officii...* sunt cam același lucru în ansamblu. Sunt prezentate aici sărbătorile religioase precum și o schemă a slujbelor care trebuie să se țină în fiecare zi a anului în toate bisericile care țin de dieceza respectivă.

Pe baza celor prezentate mai sus se poate face o clasificare a șematismelor:

- șematisme religioase;
- șematisme administrative;
- șematisme militare;
- șematisme literare;
- șematisme școlare.

Șematismele religioase sunt cea mai mare categorie și sunt structurate pe dieceze. Ele prezintă într-un mod bine organizat și ușor de consultat schema întregii dieceze de la episcop, vicar la canonici, arhiepiscopi, cancelari, lectori, arhimandriți, notari, avocați etc. cu numele acestora. De

asemenea este dat șirul complet al parohiilor cu toți preoții, numărul de credincioși pe religii și distanțele la reședința catedrală. În continuare poate să apară o listă cu teologii care așteaptă hirotonisirea și cu posturile vacante, precum și liste cu elevii și studenții din școlile și institutele teologice patronate de dieceză. La sfârșitul fiecărei publicații se află un index de nume, *Index personaru*, și un index de parohii, *Index parochiarum*, fiind astfel foarte ușor de consultat. Am luat aici în discuție un asemenea șematism prezent în colecțiile bibliotecii noastre, și anume ***Schematismus Venerabilis Cleri Graeci ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania...*** care apare la Blaj între 1835-1911, *Typis Seminarii Dioecesanii* (din 1865 în limba română, *Tipografia Seminariului Greco-Catolic*). Este prezentată organizarea și personalul diecezei Făgăraș care în 1865 devine *Arhidieceza Metropolitană de Alba Iulia*, iar în 1871 *Arhidieceza Metropolitană de Alba Iulia și Făgăraș*.

Șematismul este foarte important pentru noi deoarece prezintă informații în legătură cu învățământul de la Blaj: școli, institute, alumni și studenți, cadre didactice cu date biografice. Biografiile cărturarilor blăjeni vin să demonstreze activitatea culturală existentă în vechiul Blaj. Astfel în 1835 apar nouă biografii printre care cea a lui **Inocenție Micu Klein**; în 1909, 41 de biografii între care a lui **Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan, Ion Fekete Negruțiu** (cancelar), **Alexandru Grama** (bibliotecar).

În volumul din 1900, canonicul **V. Hossu** prezintă materiale documentare privind istoria și cultura Transilvaniei în secolele XVII-XIX. Volumul este dedicat împlinirii a 200 de ani de la unirea cu Biserica Romei. Articolul introductiv *Istorie scurtă a bisericii române unite cu Roma* începe cu o prezentare a raporturilor vechi pe care Transilvania le-a avut cu Scaunul Apostolic al Romei încă de la ocuparea Daciei de către romani și a continuat în veacurile următoare ca urmare a contactului neîntrerupt cu provincialii creștini din Imperiul Roman.

Peste secole s-a ajuns ca românii din Transilvania să păstreze cel mai mult legătura cu biserica de la Roma. Dar în secolele XVI-XVII biserica românească a trecut prin grele încercări produse de protestantismul ajuns la putere maximă. În aceste condiții, pentru a-și păstra idealul național, preoții români din Transilvania au profitat de decretul dat de Împăratul Leopold I din 1692 prin care toți preoții orientali care se vor uni cu Roma vor beneficia de drepturile și privilegiile clerului catolic latin. Unirea Bisericii Române cu cea a Romei a fost începută de Mitropolitul Teofil și încheiată la 1700 de Mitropolitul Atanasie printr-o mare adunare la Alba Iulia. În continuarea articolului sunt prezentați în ordine cronologică toți mitropoliții și episcopii români din Transilvania. Aceste prezentări sunt adevărate biografii bine documentate ale acestora și foarte importante pentru istoria Transilvaniei. Avem nume ca: **Mitr. Atanasiu Anghel Popa, Ep. Ioan Giurgiu de Patak, Ep. Inocenție Micu Klein, Ep. Petru Pavel Aron, Ep. Atanasiu Rednic, Ep. Grigorie Maior, Ep. Ioan Bob, Ep. Alexandru Sterca Șuluțiu, Mitr. Dr. Ioan Vancea, Mitr. Victor Mihályi de Apșa** împreună cu arhieriei și toți episcopii de Oradea Mare, Gherla, Lugoj până la anul 1900. În următorul capitol al articolului este prezentată *seria capitularilor* de când s-a înființat și până în prezent. Sunt biografiile lui: **Timotei Cipariu, I.M. Moldovan, I. Fekete Negruțiu, I. Rațiu, Aug. Bunea, V. Hossu** și mulți alții. M-am oprit mai mult asupra acestui volum deoarece este o adevărată pagină de istorie a Transilvaniei care, grupată în jurul bisericii, și-a păstrat și consolidat limba și cultura română. Șematismul mai prezintă în conținutul său și informații privind legăturile cu Țara Românească.

Fiecare volum arată anul de la unirea cu Biserica Catolică de la Roma și limba în care se ține slujba (limba română 1842, 1865, 1871-1890, 1896), iar în încheiere un indice de persoane și unul de parohii.

Biblioteca noastră deține următorii ani din acest șematism: 1835, 1842, 1856, 1865, 1871, 1876, 1880, 1886, 1896, 1900, 1906, 1911, 1923, 1929, 1932, 1937, 1938.

Biblioteca noastră mai deține în colecțiile sale șematisme religioase ale diecezelor greco-catolice de Oradea, Gherla și Maramureș; romano-catolice de Transilvania, Cenad, Timișoara și Satu Mare, precum și ale multor dieceze din Ungaria, Slovacia, Croația, Serbia, Muntenegru, Slovenia, Ucraina, Bosnia-Herțegovina.

Șematismele administrative sunt a doua categorie ca prezență în colecțiile bibliotecii noastre și sunt, de asemenea, și cele mai cuprinzătoare. Prezintă schema administrativă a regiunii respective precum și comitatele ce țin de aceasta cu toți cei implicați în administrație și funcția pe care o ocupă. Mai conțin oficialii ecleziastici împreună cu diecezele și, uneori, chiar și structura armatei din acea regiune. Se încheie cu un index de nume și unul de localități.

În colecțiile bibliotecii noastre avem șematisme administrative ale Imperiului Austro-Ungar, Ungariei și părților anexate și ale Principatului Transilvaniei.

De o reală importanță pentru cercetarea istorică este cel despre Principatul Transilvaniei: *Schematismus Dicasteriorum et Officialum Magni Principatus Transylvaniae...* apărut la Cluj, *Typis Lycei Regii*, unde sunt prezentați guvernatorul, consiliul de guvernare, secretari etc., cu alte cuvinte toată schema de guvernare a Principatului. În continuare apar toate comitatele din principat cu schema lor administrativă. Deținem în bibliotecă următorii ani: 1767, 1768, 1770, 1771, 1780, 1782, 1784, 1787, 1794, 1796, 1799-1801, 1804, 1806-1847.

Important pentru Transilvania este și cel referitor la Ungaria, *Schematismus Inclyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Adnexarum...*, tipărit la Buda, *Typis Regiae Universitatis Pesthiensis*, unde este prezentată și schema administrativă a Principatului Transilvania. Deținem din acest titlu următorii ani: 1785, 1788, 1792, 1796-1805, 1807-1812, 1814-1819, 1821-1825, 1827-1841, 1844, 1846, 1847.

Șematismele militare sunt acelea care prezintă schema întregii structuri a Armatei Imperiale Austro-Ungare. Încep cu o prezentare a genealogiei Casei Imperiale Austriece și continuă cu toate ordinele și decorațiile conferite în anul respectiv. Se prezintă apoi toate specializările militare existente: artilerie, infanterie, cavalerie etc., cu toată schema personalului de la generali, ofițeri, subofițeri etc. Un capitol separat este consacrat marinei cu toată schema pe care o deține, iar în încheiere sunt prezentate toate școlile militare cu elevii, studenții și cadrele didactice. Este prezent, de asemenea, pe lângă cuprins, și un indice de nume.

Biblioteca noastră deține acest tip de șematisme și putem aminti aici *Kais. Königl. Militär – Schematismus*, tipărit la Viena la *K.K. Hof – und Staatsdruckerei* (1870, 1885, 1887).

Șematismele literare sunt acelea care conțin numele tuturor persoanelor implicate în școală și cultură, de la comisia pentru învățămînt și cultură, asesori și până la schema tuturor instituțiilor de cultură. Sunt prezentate universitățile cu toate facultățile, liceele, gimnaziile, cu tot personalul. În încheiere conțin un index de localități și unul de nume.

Cel mai cunoscut în acest sens este cel de la Buda, *Schematismus Literarius*, care apare începînd cu 1795 și este prezent în colecțiile bibliotecii noastre pe următorii ani: 1802, 1805, 1808, 1811, 1812, 1821, 1822.

Acest șematism literar apare în general coligat cu *Schematismus Inclyti Regni Hungariae...* și cu *Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae...* (Buda).

Șematismele școlare, prin structura lor, *Schematismus der Österreichischen Gymnasien und Realschulen* (Olomouc, 1858), preced anuarele școlare care apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prin trecerea de la general la particular atenția se mută de la structuri geografico-administrative extinse la situația unor instituții în speță. Asemeni celor dintâi, anuarele vor conține structura didactică, personalul, elevii pe clase, religii și origine, dar vor adăuga capitolele legate de administrarea bunurilor, inventare, burse acordate, premii, subvenții primite din partea statului sau a unor donatori particulari.

Închei aici prima parte a lucrării care a constat dintr-o scurtă prezentare a șematismelor cu exemplificări din colecțiile bibliotecii noastre și trec la partea a doua, adică la felul în care a fost realizat primul catalog de șematisme din bibliotecă.

Pentru realizarea acestui catalog s-au parcurs următoarele etape:

1. **Determinarea șematismelor;**
2. **Confruntarea fișelor cu exemplarele din depozit;**
3. **Tehnoredactarea fișelor;**
4. **Clasificarea materialului;**
5. **Stabilirea vedetei;**
6. **Clasarea fișelor;**
7. **Materiale auxiliare.**

1. **Determinarea șematismelor**

Pentru început s-au luat din catalogul general alfabetic al periodicelor toate fișele cu titlul de: *schematism, șematism, siematism, directorium, calendarium, ordo divini, catalogus*. Ca urmare a acestui fapt am constatat că există acest gen de publicație în toate fondurile de periodice vechi: Fond

Blaj, Fond Catolic, Fond Reformat, Fond Unitarian, Fond Franciscan, Fond Arhivă, Fond Periodice Vechi, Fond Satu Mare.

2. Confruntarea fișelor cu exemplarele din depozit

A fost necesar acest lucru deoarece fișele erau vechi și în mare majoritate titlul era incomplet. Astfel s-a lucrat o mare parte din timp în depozite, s-au completat fișele, s-au verificat anii existenți în fișe cu cei existenți în depozite. Am constatat astfel că o parte din colecție se află în depozitul sălii T. Cipariu și prin urmare acest lucru a fost specificat în fișa periodicului în două moduri:

- sub cotă dacă toți anii se află la Sala T. Cipariu
 - în dreptul anilor respectivi, dacă numai anumiți ani se află la această sală.
- Fișele fiind astfel complete s-a putut trece la următoarea etapă.

3. Tehnoredactarea fișelor

Toate fișele au fost introduse pe calculator, listate și ulterior s-a trecut la corectarea lor pe hârtie și apoi pe calculator.

4. Clasificarea materialului

În clasificarea materialului am avut în vedere în principal cererile utilizatorilor catalogului (profesori, cercetători, studenți etc.). Astfel am hotărât ca primul criteriu de clasificare să fie tematic:

- șematisme religioase;
- șematisme administrative;
- șematisme militare;
- șematisme literare;
- șematisme școlare.

Deoarece căutarea lor se face în special pe regiuni sau dieceze, am hotărât ca în cadrul claselor de mai sus aranjarea fișelor să fie geografică.

5. Stabilirea vedetei

Această etapă a fost destul de dificil de realizat având în vedere că în acea perioadă locul de apariție al publicației se schimba uneori de la un an la altul, deci nu putea fi pus ca vedetă. Astfel am hotărât ca vedetă să fie țara, regiunea sau localitatea la care se referă șematismul respectiv.

Pentru o regăsire cât mai ușoară a publicației am stabilit următoarele:

- păstrarea în original din text a denumirii localității, țării sau regiunii.

Pentru România de exemplu: **Alba – Regia** (Alba Iulia) s-a trecut în paranteză denumirea actuală a localității;

Pentru cele străine, pe lângă denumirea actuală, am trecut în paranteze și țara: **Bruna** (Brno – Cehia).

- denumirea țării sau a țărilor pe care le cuprindea în cazul provinciilor vechi.

De exemplu: *Provincia Divi Ladislai Regis* s-a trecut ca vedetă Croația.

Fiind astfel stabilită vedeta s-a putut trece la imprimarea, pe carton de data aceasta, a fișelor.

6. Clasarea fișelor

În prima fază fișele au fost împărțite pe criteriul tematic stabilit la punctul patru, iar în cadrul fiecărei teme alfabetic după localitate, țară sau regiune.

7. Materiale auxiliare

Pentru a veni în ajutorul utilizatorilor acestui catalog am hotărât ca prima pagină să cuprindă temele pe baza cărora a fost structurat, iar a doua pagină să conțină un index geografic.

Indexul geografic a fost conceput în felul următor: la denumirea actuală a localității (țării sau regiunii) să i se pună în paranteză țara de origine, iar apoi toate variantele de nume care apar în acest catalog.

De exemplu:

Oradea (România) v. Magnum Varadinum, Oradea Mare, Nagyvárad.

Gherla (România) v. Szamos-Ujvárini, Szamosuvár.

De asemenea, în completarea primei pagini (criteriul tematic), catalogul conține și fișe despărțitoare (tip repertoar) care indică împărțirea tematică.

Statistică

În urma realizării acestui catalog am considerat că este important să avem și un calcul statistic referitor la șematismele din colecțiile noastre pentru a ști câte avem, de ce tipuri și în ce fonduri.

Biblioteca Filialei Cluj Napoca a Academiei Române deține în fondurile sale aproximativ 950 de șematisme împărțite astfel:

	- 668 VOLUME RELIGIOASE
TOTAL	- 235 VOLUME ADMINISTRATIVE
950 VOLUME	- 18 VOLUME MILITARE
	- 10 VOLUME LITERARE
	- 19 VOLUME ȘCOLARE

În cadrul acestora avem șematisme provenite din biblioteci personale:

- Biblioteca I.M. Moldovan – 7 volume;
- Biblioteca T. Cipariu – 4 volume;
- Biblioteca Aug. Bunea – 4 volume;
- Biblioteca I. Vancea – 4 volume.

Toate acestea fac parte din Fondul Blaj de periodice.

Al doilea calcul statistic l-am făcut pe titluri și fonduri vechi. Astfel, biblioteca deține aproximativ 120 de titluri de șematisme, împărțite pe fonduri astfel:

	- 72 titluri Fond Catolic
	- 60 titluri Fond Satu Mare
	- 37 titluri Fond Blaj
TOTAL	- 24 titluri Fond Franciscan
120 TITLURI	- 20 titluri Fond Unitarian
	- 12 titluri Fond Reformat
	- 12 titluri Fond Arhiva Istorică
	- 2 titluri Fond Periodic Vechi

Din aceste calcule putem spune că avem un fond bogat de șematisme, din câte știu cel mai mare din Cluj Napoca (950 volume, 120 de titluri), și foarte variat, fiind prezente toate tipurile de șematisme.

Clasificarea tematică a acestor publicații a fost relativ dificilă nu numai datorită caracterului „enciclopedic” aproximativ, cât mai degrabă celui „compozit” prin finalitatea multiplă pe care și-o propun multe dintre ele: informare, instruire, educație etc.

„Specializarea” lor se datorează preocupărilor specifice ramurilor/categoriilor sociale și profesionale de receptori, fiind vorba de un public stratificat.

Putem afirma în încheiere că varietatea acestor publicații oferă teren de investigare unei largi categorii de cercetători: economiști, istorici ai diverselor domenii, istorici ai instituțiilor și sociologi care pot recolta suficient material informativ, adesea inedit. Se poate face chiar o „mică istorie a epocii” numai pe baza acestor publicații.

ANCA POPA

Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca

SURSE

Biblioteca Filialei Cluj Napoca a Academiei Române:

- Fond Catolic
- Fond Satu Mare
- Fond Blaj
- Fond Reformat
- Fond Unitarian
- Fond Franciscan
- Fond Arhiva Istorică
- Fond Periodic Vechi

Puiu Fărcaș, Sidonia. *Index Locorum*, Cluj-Napoca, Academia R.S. România – Filiala Cluj-Napoca, Biblioteca, 1984

BIBLIOGRAFIE

1. Răduică, Georgeta, Răduică, Nicolin. *Calendare și almanahuri românești 1731-1918*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982.
2. Tomescu, M. *Calendare românești. Studiu și bibliografie*. București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1957.
3. Chindriș, Ioan. *Cel mai vechi șematism românesc cunoscut: Orade 1913*, În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj Napoca*, București, 41, 2002.
4. Diaconovich, C. *Enciclopedia română*, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Krafft, 1904.
5. *Dicționarul limbii române, vol. I-XI*, București, Editura Academiei R. S. România, 1986.
6. *Dicționarul limbii române*, București, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani, 1876.
7. *Magyar Ertelmező Kéziszotar*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972.
8. *A Pallas Nagy Lexikona*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvény társaság, 1893.
9. La Martiere, Bruzen. *Historisch-Politisch-Geographischer Atlas der gantzen Welt; oder grosses und Vollständiges geographisch und Kritisches Lexikon...* Leipzig, Verkegts Johann Samuel Heinsius, 1744-1750.
10. Puiu Fărcaș, Sidonia. *Index Locorum*, Cluj-Napoca, Academia R. S. România – Filiala Cluj-Napoca, Biblioteca, 1984.
11. Guțu, Gh. *Dicționar latin-român*, București, Ed. Științifică, 1993.